

Szabóné Kármán Judit

Cigányok az 1956-os forradalom és szabadságharc hősei között

Az 1956-os forradalom és szabadságharc cigány hősei szinte teljesen hiányoznak a magyar nép emlékezettörténetéből; kevesen tudnák felsorolni néhányuk nevét. Épp ezért, e hiány pótlása végett is, az évforduló kapcsán elevenítsük fel emléküket, a műgyetemisták 16 pontjéért, a szabad Magyarországiért harcoló cigány fiatalok tetteit, sorsuk alakulását! Számos kutatás¹ bizonyítja, hogy mind a fővárosi, mind a vidéki harcokban cigány fiatalok – férfiak és nők – is részt vettek; sokan életüket áldozták, még többen hosszú börtönbüntetésre ítéltettek.

Az 1950-es években a hazai cigányság többsége még a nem cigány szegényrétegnél is mélyebb nyomorban élt; a mérhetetlen szegénységen túl elmaradottság, szinte általános írástudatlanság, kilátástalanság és nélkülözés jellemezte a falvak, városok szélén, elkülönült telepeken, nyomornegyedekben élő cigányok életét. Munkaerejükre a meginduló gazdaságban ekkor még nem volt igény, a modern nagyipar pedig megszüntette az általuk előállított termékek piacát; kovács, rézműves, faipari áruikra már nem volt szükség. Munka és biztos megélhetés híján többnyire közegészségügyi és közigazgatási problémaként szerepeltek úgy a helyi, mint az országos politikában. Egy 1955-ben készült egészségügyi minisztériumi jelentés így írt róluk: „Bár a cigányság egy része a felszabadulás után kiemelkedett a közismert cigánysorból, mégis igen sok olyan cigánytelepülés található ma is, ahol félnomád módon, hihetetlen nyomorban, nem emberhez méltó körülmények között élnek. Egyes cigánytelepek helyzete közegészségügyi és szociális szempontból igen súlyos, és gyakran veszélyezteti a környék közegészségügyét és közbiztonságát. Az elmúlt években lezajlott kiütéses tifusz és visszatérő láz-járványok a cigánytelepekről indultak el.”

Mindezek, valamint hagyományos vidéki, zárt közösségekben zajló életük, s szervezettségük hiánya miatt joggal feltételezhetnénk politikai eszmék iránti közömbösséget részükről. A valóság azonban azt mutatja, hogy valamiféle szerveződés, érdekvédelem törekvés ekkor már a cigányság köreiben is megindult. Az 1950-es évek elején egy fiatal cigány nő – nagykáta lókupec családból származó, újságíróvá lett, s a szociáldemokrata elvekkel rokonszenvező, Kéthly Annával kapcsolatban álló –, László Mária fogalmazta meg elsőként a cigányok jogait, s állt ki nyilvánosan értük. 1954-ben levelet írt a Pártbizottságnak ez ügyben: „Véletlen szerencsétől,

jó szándékú emberektől függ sorsunk [...] ha kormányzatunk nem segít, nincs emberi felemelkedés.”² A következő évben Pánd cigánytelepének 280 lakója nevében, s aláírásukat összegyűjtve intézett levelet a politikai vezetéshez: „Azzal a kéréssel fordulunk illetékes hatóságainkhoz, hogy tegyék lehetővé számunkra az írni-olvasni tudás és valamilyen mesterség megtanulásának lehetőségét... Szeretnénk egyenjogú polgárok lenni, s kötelességeinket is akként teljesíteni.”³ Az öntudatra ébredés, a politikai szerepvállalás – ha keveseknél és szervezetlenül is –, láthatóan megkezdődött a cigányok körében. Valószínűleg ennek is következménye az 1956-os eseményekben való komoly szerepvállalásuk, ami még a pártvezetésnek is feltűnt, amint azt a forradalom leverése után megállapították: „Több cigány is részt vett az ellenforradalmi események alatt a tüntetéseken és a rendőrség lefegyverzésében [...] 1956-ban számarányukhoz képest aránylag sokan vettek részt ellenforradalmi eseményekben. Ezek a körülmények különösen szükségessé teszik, hogy a cigányok közötti politikai nevelőmunka élére a kommunisták álljanak...”⁴

Cigány forradalmárok

A leginkább ismert fővárosi cigány forradalmár Szabó Ilonka (1939-1956) „Kócos”; a 17 éves fiatal újpesti lány és barátnői a forradalom kitörésekor épp a belvárosban jártak, amikor szembetalálkoztak a még békés tüntetésen résztvevő tömeggel. Kócos az „Aki magyar jöjjön velünk! Aki magyar velünk tart!” skandalásukat meghallva, azonnal beállt közéjük. A vakmerő lány hamarosan a Corvin köziek egyik parancsnoka lett (hat fiú tartozott hozzá), élettársa, a szintén cigány Bizsu, a harcok közepette tanította meg a fegyverrel bánni. Hősies magatartását emléktábla hirdeti a Corvin közben, melyen a domborműve alatt a következő szöveg olvasható: „Dicsőség a hős

¹ A szerző romológus, nevelésszociológus, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem docense, a Romológia Tanszék vezetője.

17 éves Szabó Ilona bajtársnőnek a kis »Cinka Pannának«⁵, aki az 56-os forradalomban hazánk szabadságáért feláldozta fiatal életét. Harcostársai: 56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség, Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség.” 1956. október 28-án a Práter utca végén érte halálos lövés. A halotti jelentés említést tett arról, hogy az elhunyt négyhónapos várandós volt. (Kócosról bővebben: BARÁTSÁG 18. évf. 5. sz. 6922-6923. A szerk.)

Kócos élettársa „Bizsu” – Dilinkó Gábor (1929-2014) –, vagány újpesti cigány fiú volt, aki a lányt keresve jutott el a Corvin közbe, s állt be ő is a forradalmárok közé. Részt vett a fegyveres harcokban, november elején fej- és comblövessel a Korányi kórházba vitték, ám ott az egyik ápolónő feladta a hatóságoknak. Öt és fél hónapot magánzárkában töltött, majd tizenkét évre elítélték „hatalommal szembeni fegyveres felkelés, hűtlenség” vádjával. A börtönben együtt ült Göncz Árpáddal, Faddy Ottmárral és Fónay Jenővel.⁶ 1966-ban szabadult, utána még öt éven át szigorú rendőri felügyelet alatt állt; munkát később is csak nehezen kapott, 56-os múltja egész életében elkísérte. A hetvenes években kezdett festeni, elismert naiv művész lett, számos kiállításon szerepelt hazánkban és a határainkon túl. A rendszerváltozás után rehabilitálták, a forradalomban játszott szerepéért 1991-ben a „Hűséges helytállásért” kitüntetést kapta meg, majd a vitézi rendet, s ezredesi rangot, 1998-ban pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét. Szegényen élt; a sors ironiája, hogy élete utolsó éveit Mátyásföldön, a volt szovjet lakatanyában kialakított szabadságharcosok házában, a Bajtársak Otthonában, a kis lakások egyikében töltötte. A forradalomról, Kócosról, s a vele történekről így vallott egy interjúban: „Nagyon szerettem az igazságot. Én egy olyan iskolába jártam, ahol mindig azt mondta a tanárom: „Jó magyar az, aki szereti a hazáját.” [...] Amikor Kócost 28-án agyonlőtték, én azt mondtam: nekem itt már keresnivalóm nincs. November 4-éig azonban ellenálltunk.” A kínzásokról, börtönről: „Én nem panaszkodom. Ezt egy hazáért el kell viselni. Ha azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor ilyenkor is magyarnak kell vallanom magam. Azt azonban sohasem tagadtam meg, hogy cigány vagyok. Ezt nem szabad!”⁷

Életével fizetett a forradalomban vállalt szerepéért Kóté Sörös József „Holi” (1927-1959) bádogos, lakatos. „drótos” vándoriparos, aki előbb lakóhelyén, Monoron csatlakozott a forradalmi megmozdulásokhoz, majd részt vett a Monorról a fővárosnak szánt – a felkelők és a kórházak számára összegyűjtött – élelmiszerek szállításában és szétosztásában. Október 30-án beállt a Vajdahunyad utcai felkelők közé; részt vett fegyveres harcban és őrszolgálatban, s kitarzott a november 4-i szovjet invázióval szembeni ellenállásban is. December végén monori társaival együtt Ausztriába menekült, majd 1957 márciusában a meghirdetett – de be nem tartott – amnesztia ígéretére (több társához hasonlóan) hazajött. 1957. július 8-án letartóztatták, felesége ekkor harmadik gyermeküket várta. A „Wittner Mária és társai per” III. rendű vádlottjaként a „népi demokratikus államrend megdön-

tésére irányuló cselekedetek” vádjával a Tutsek-féle vérbíróság halálra ítélte, 1959. február 26-án kivégezték.⁸

Mártír cigány diák, munkások, zenészek

A forradalom vidéken játszódó eseményeinek ismert hőse a mártír diákvezér, Dandos Gyula (1938-1957), aki Torockón született vallásos, unitárius cigány családban. Korán elvesztette szüleit, ezért állami gondozásba került, több gyermekotthonban – Debrecenben, Karcagon, Balkányban, majd 1947-1949 között a Nemzetközi Vöröskereszt jóvoltából Svájcban – nevelkedett. Középkisiskolai tanulmányait a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnáziumban végezte. A helyi forradalmi eseményekbe már a kezdetekkor, október 26-án bekapcsolódott; a jó szervezőkészséggel és kitűnő szónoki képességekkel rendelkező fiú ezen a napon a város központjában egy teherautó tetejéről olvasta fel a diákság 21 pontos forradalmi követeléseit, majd a városháza erkélyéről mondott beszédet. November 2-án megbízták a Nyíregyházi Forradalmi Diáktanács szervezésével és vezetésével; ez a szervezet fogta össze a helyi tanítóképző és az öt megyei diákotthon ifjúságát. Tagja lett a Nyíregyházi Forradalmi Tanácsnak és az ifjúságból fegyveres alakulatot szervezett.

Részlet az egyik beszédéből: „Nekünk a szovjettel szemben egyetlen fegyverünk van, a felvilágosítás. Az oroszokat félrevezették, fel kell őket világosítani, hogy itt nem ellenforradalmárok vannak, és nem az államhatalom megdöntéséről van szó.”⁹

November 6-án, a szovjet invázió harmadik napján elfogták, s elhurcolták Ungvárra fogságba. Később az ÁVO-sok annyira összeverték, hogy mozdulni sem tudott, az orvos „harmadfokú égési sérülések” súlyosságához hasonlította sebeit. Egyik tanára elintézte, hogy Szentgotthárdra kerüljön iskolai szanatóriumba.¹⁰ Ő azonban Svájcba szeretett volna menekülni; második szökési próbálkozásakor a határőrök Szentgotthárdnál 1957-ben lelőtték. Sírja ismeretlen. A kommunista hatalom nyomására gimnáziumában neve mellé a következő bejegyzés került 1957 nyarán: „A mai napon szülei kívánságára kimaradt. Más gimnáziumba felvehető.”¹¹ Az ÁVH nem számolt azonban azzal, hogy az ekkor már lelőtt forradalmár szülei sem éltek, rájuk való hivatkozásuk hamis volt; Dandos Gyula édesapja már 11 éve, édesanyja 15 éve nem volt az élők sorában.

A forradalmár, hős gimnazista emlékét megőrizte az utókor. A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium diákjai és tanárai minden évben megkoszorúzzák a közeli kollégium falán 1993-ban felavatott emléktábláját, melyen a következő szöveg olvasható: „Az itteni volt Petőfi Diákotthonban lakott 1953-1957 között Dandos Gyula (Torockó 1938 – Szentgotthárd 1957) az 1956-os forradalom és szabadságharc megyei diákvezetője és mártírja, a Kossuth Lajos Gimnázium IV. b. osztályos tanulója. 1993. POFOSZ Történelmi Igazságtétel Bizottsága.” 2009-ben a Magyar Nemzetország „Dandos Gyula bajtársat, az 1956-os

szabadságharc 18 éves korában hősi halált halt mártírját” posztumusz nemzetőr hadnaggyá léptette elő. Beregen az unitárius szórvány gyülekezet presbitériuma 1996-ban egyesületet alapított, amely felvette a nevét; a *Dandos Gyula Cigányegylet* 2010-ben *Dandos Gyula-díjat* is létrehozott, mellyel a példamutatásban, bátorságban, hazaszeretetben kitűnő személyeket tüntetik ki.¹²

Halálbüntetést kapott a forradalomban játszott szerepéért *Csányi Sándor „Cigány”* (1929-1959) alkalmi munkás cigány fiatalember is, aki Perkátáról költözött 18 évesen a fővárosba, ahol két évig rendőr, majd segédmunkás volt. 1956 tavaszán köztörvényes bűncselekmény gyanújával előzetes letartóztatásba került, ahonnan november 4-én szabadult. Még aznap csatlakozott a Thököly úti felkelőcsoporthoz, s négy napig harcolt fegyveresen a szovjet harckocsik, páncélosok ellen kézfegyverekkel, gránátokkal, benzines palackokkal. November 8-án feladták a kilátástalan harcot, feloszlott a csoportjuk. 1958. október 1-én letartóztatták, mindkét fokon halálra ítélték, 1959. október 28-án kivégezték.¹³ Emlékét őrzi az utókor; fényképe és neve a Terror Háza Múzeum Andrássy úti Hősök Falán a forradalom mártírjai között szerepel.

Ugyancsak halálos ítéletet szabtak ki a kiskunmajsai forradalmi eseményekben¹⁴ szerepet játszott *Kolompár Mátyásra* (1924-1957). A hatgyerekes vándoriparos a városban a tüntető tömeg közé állt, a felvonulókkal együtt maga is követelve az önkényeskedő begyűjtési elnök, a párttitkár és a tanácselnök menesztését. A felhergelt tömeg – amely igen nagy létszámúvá duzzadt, mivel aznap épp hetivásár volt a városban – a tanácsháza elé vonult, s követelte a korábban ott bezárt *Neményi József* begyűjtési hivatali elnök elővezetését. A pincébe a tömegben álló, nagydarab cigány Matyit küldték le, aki fel is hozta, s a tömeg elé állította. A nép nekiesett és agyonverte a gyűlölt helyi vezetőt. A forradalom leverése után Kolompár Mátyást 1956. november 26-án elfogták, s előbb tizenkét évi börtönre, majd halálra ítélték emberölés vádjával. 1957-ben végezték ki Kecskeméten.

A forradalom számos cigány résztvevője közül valószínűleg a legfiatalabb *Fehér Nándor*, a főváros Mária Valéria nyomortelepén lakó, mindössze 15 éves „Kiscigány” volt. Évtizedekkel később így emlékezett arra, miképp csatlakozott a felkelőkhöz: „*Elementünk a Rudas fürdőbe, onnan jöttünk haza, és akkor már a villamosok álltak. Kiabálták: aki magyar, velünk tart! Hát mondom, én megyek velük, mint a franckarika. Persze, hogy megyek. Mert én egyszerre magyar meg cigány is vagyok.*”¹⁵ Részt vett az október 23-i tüntetésen, majd a Rádió épületének ostromában. November elsején beállt a Ferenc tériek – Tűzoltó utcaiak közé, ahol őrszolgálatot teljesített, s kitarzott még a szovjetek bejövetele, november 4. után is. 1956 decemberében a megtorlás elől Ausztriába szökött, ám hamarosan hazatért, 1957. március 28-án letartóztatták. Fiatalkorúként két és fél év börtönre ítélték, 1959. április 3-án szabadult.

A neves zenészcsaládból származó *Fátyol István* (1929-2004) villanyszerelő a forradalom kitörésekor a Faluszínház (Déryné Színház) világosítója volt. Az események hatására már igen hamar, október 23-án megalakult a színház munkástanácsa, melynek elnökhelyettesévé választották, s megszervezte tizenöt főből álló fegyveres csoportjukat is. November 7-ig kitarottak az orosz tankok elleni harcban. Bár országos elfogatási parancsot adtak ki ellene, nem hagyta el az országot; röpcédulákat gyártott és terjesztett, a december 4-i nagy fővárosi nőtüntetés egyik főszervezője volt. 1957. március 16-án elfogták. Nyolc hónapig magánzárkában tartották a Fő utcai fogházban, majd „*államhatalom megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvételért*” hat év börtönre ítélték. 1961-ben részleges amnesztiával szabadult. Megkínzásának következményeit – társaihoz hasonlóan – élete végéig szenvedte. Kárpótlásként a rendszerváltozás után ő is kapott egy kisméretű (18 m²-es) lakást Mátyásföldön, a volt szovjet laktanya területén kialakított Bajtársak Otthonában.

A soroksári cigány hősök

A szabadságharc eseményeinek fontos helyszíne volt Soroksár, ahol *Strausz Károly „Cigány Karesz”* (1928-1986) irányításával folyt az ellenállás. A Jutadombi harcok szigorú vezetője Pomázon született vándorköszörús családban, mindkét szülőjét elvesztette kétéves korára. Pár évig menhelyen nevelkedett, majd Soroksáron élő nagynénje fogadta örökbe. A forradalom kitörésekor a Csepel Vas- és Fémművek Csögyarában volt segédmunkás. Soroksáron és Pesterzsébeten már október 29-én megalakult a Forradalmi Nemzeti Bizottság, s amikor november 4-én megindult a szovjet invázió a főváros ellen, egyértelmű volt a parancs: meg kell állítani a tankokat! Cigány Karesz ekkor, november 5-én csatlakozott a felkelőkhöz, s rokonaiból, cigány barátai közül, ismerőseiből önálló cigány szakaszt alakított. Parancsnoksága alatt harcoltak: *Horváth László, Kráncz László, Mohácsi Gusztáv, Németh Mihály, Németh Sándor, Petrovics István*, valamint a *Sztojka* testvérek; *Gyula, Vince, László és Péter*. Ők voltak azok a budapesti szabadságharcosok, akik legtovább kitarottak, csak november 11-én tették le a fegyvert. 1959-ben sorban összegyűjtötték őket, s mindet letartóztatták. Strausz Károly és bajtársai ügyét a „Baka Lajos és társai” perben tárgyalták; rá 1959-ben I. fokon halálbüntetést szabott ki a bíró, amit II. fokon, 1960-ban életfogytiglani börtönbüntetésre változtattak, majd tizenöt év után 1974 júniusában szabadult. Társait is többnyire 10-14 év börtönbüntetésre ítélték.¹⁶

Cziffra György – a forradalom gyújtólángja

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kirobbanásával kapcsolatosan feltétlenül említést kell tennünk egy, az október 23-át megelőző eseményről, amit a magyar történelem a „forradalom gyújtóláng-

jaként” tart számon. 1956. október 22-én este a Zenekadémián Bartók II. zongorajátékát játszotta a később világhírűvé vált, csodagyerekként indult cigány származású zongoravirtuóz, Cziffra György. A hangversenyről a kritikusok később ezt írták: „A közönségből úgy tört ki a taps, mint az izzó láva.” A történetekről pedig a művész: „Elérkezett a nagy nap, s az előjelekkel teli koncert nagy sikert aratott. Valójában ez a rendszer túlkapásaival, melynek dicsőséges hadtesteim már tizenegy éve elfelejtettek hazamenni. Ez a zene, mely látszólag örült komplexitása ellenére maga a rend, igazi önfeladást követelt meg, s hatására úgy tört ki a taps a közönségből, mint az olvadt láva. Ez a mintegy kétezer, rendszerint fegyelmezett ember most a magyar himnuszt skandálva tódult ki a koncertteremből, s a környező utcákon és sugárutakon letépett mindent, amit a nemzetiszínen kívül mást is talált. A nép felkelt...”¹⁷

A kecskeméti események – megtorlás a cigányvárosban

A forradalom gyászos eseményei közé tartozik a kecskeméti cigányváros MIG 15-ös vadászrepülőkről való gépágyúzása 1956. október 27-én. A forradalom hangulata vidékre is tovább terjedt, jó előre látta ezt a Kecskeméten állomásozó, az ország legnagyobb katonai erővel rendelkező alakulata, a Néphadserg 3. hadtestének vakhitű, sztálinista parancsnoka, Gyurkó Lajos ezredes, amikor október 24-én kiadta parancsát a tisztjeinek: „Ha kell, akkor a tömegbe löni!” Október 26-án az addig békés kecskeméti lakosság – értesülve a fővárosi eseményekről – délután békés tüntetést szervezett; tíz-tizenötezer ember vonult az utcákon, az „Oroszok menjetek haza! Szabad, független Magyarországot akarunk!” jelzavakat skandálva. Leverték az ÁVH-székház és a megyei párház falán levő vörös csillagokat, majd a börtönhöz vonultak és kiszabadították a politikai foglyokat. Ekkor lépett életbe Gyurkó parancsa, a katonák a tömegbe lőttek; több halálos áldozat, sebesült volt. Ezután következett a cigányváros megszállása; fegyvereket, lőszereket, rejtőzködő felkelőket kerestek, eredménytelenül. Amikor azonban másnap is folytatni akarták a kutatást, már – Gyurkó jelentése szerint – fegyvertűzzel fogadták a katonákat. Ekkor rendelte el a cigányváros repülőgépekről történő gépágyúzását, melyet a hadtestéhez tartozó – egyébként Budapest légerét vigyázó – 62.

Jegyzetek:

¹ Eörsi László (2011): Cigányok az 1956-os forradalomban. In: Cigányság-identitás-kultúra-történelem. szerk. Daróczi Ágnes. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 2011. 243–256., továbbá Eörsi László (1994): Göndör, Bütyök, Cigány és a többiek. Beszélő 6. évf. 42. sz. 1994. VI. 16. 25–26., valamint Varga Ilona (2006): Szerettem a szabadságot. BARÁTSÁG, 13. évf. 5. sz. 5132–5133.

² Sággy Erna (2008): Cigánypolitika Magyarországon az 1950–1960-as években. Múltunk 1, 273–308.

³ im.

⁴ im.

⁵ Czinka Panna a XVIII. században élt híres cigányprimásné.

vadászrepülő ezreddel hajtattott végre. A légi csapásnak sokan (nők és gyermek is) váltak áldozatává. Az életben maradt férfiakat kihajtották a telepről, majd távolabb lelőtték őket.¹⁸ Nevüket nem tudjuk, sorsukat nem őrizte meg az emlékezet. Sokan jeltelen sírban nyugszanak, hozzátartozóikat sem értesítették halálukról.

A bemutatott cigány forradalmároknál jóval több nevét számon tartja az utókor. Fontos, hogy tudjunk róluk, s emléküket átadjuk a következő nemzedékeknek is.

Így gondolhatta ezt az a rab is, ki cigány bajtársáról a váci rendőrségi fogdában 1957-ben a következő verset jegyezte le.

A kis cigány balladája¹⁹ (Vác, 1957. rendőrségi fogda)

A kis cigányt egy éjjel kékre-zöldre
verték a részeg, vad pribékek,
s hogy már alig volt benne élet,
úgy húzták be, s dobták le a földre.

A kis cigányt ápoltuk, borogattuk.
A priccse mindig úgy esett le
– újabb veréssel fenyegetve –:
abból élt, mit hitünkben néki adtunk.

A kis cigányt sétálni nem engedték.
Reszketve várta visszatértünk,
s hallgatta bízva, mit beszélünk.
És félt, nehogy újra véresre verjék.

A kis cigányt úgy ütötték, hogy köpjön,
rólunk, társakról, hazugságot.
Kéken, lilán hevert a földön,
de nem köpött. S hogy kiutat nem látott:

a kis cigányt mi vágtuk le a rácsról,
trikóját hurkolta nyakára.
Ez lett a hallgatása ára.
A veréstől félt, de nem a haláltól ...

A forradalom leverése után a megtorlás elől néhány cigány fiatal elmenekült az országból, sokan börtönbüntetést kaptak. A kommunista vezetés megkezdte „nevelőmunkáját”; 1958 tavaszán nagy számban internálták átnevelő táborokba (főleg a tököli internálótáborba) a szabadságharcban szerepet vállalt cigányokat.

- ⁶ Emberséges magatartásáról Fónay Jenő visszaemlékezése: *Életkerék* című műsor, Duna TV 2015. október 23-i adás. <http://nava.hu/id/2347856/> (Letöltés 2018.10.15.)
- ⁷ Varga Ilona (2006): Szerettem a szabadságot. *BARÁTSÁG*, 13. évf. 5. sz. 5132-5133.
- ⁸ Részletesen: Az 1956-os forradalom történetének dokumentációs és kutatóintézete közalapítvány. www.rev.hu, továbbá Eörsi László (2009): *Corvinisták I-II. 1956.* Fapadoskonyv.hu Kiadó, valamint Stefka István interjúja Wittner Máriával: Stefka István (2003): *A forradalom nem eladó.* MNO 2003. jún. 14. http://mno.hu/migr_1834/a-forradalom-nem-elado-718589 (Letöltés: 2018.10.15.)
- ⁹ 1956-os forradalom Roma hőse: Dandos Gyula <https://www.youtube.com/watch?v=XHYS9jiLDo4> (Letöltés: 2018.10.15.)
- ¹⁰ Részletesen: Fazekas Árpád kutatásai, írásai: Dandos Gyula diákvezér. Az 1956-os mártír, akitől halála után is félt a hatalom. *Kelet-Magyarország*, 1993. jan. 2., 11., *A vértanú diákvezér*, Dandos Gyula (1938–1957) emlékezete. *Kelet-Magyarország*, 1993. okt. 25. 5., *Suhancok forradalma.* *Pedagógiai Műhely*, 1994/1. 45–46., Rác István emlékezete. *Forradalom Nyíregyházán.* Nyíregyháza, 2001. *Grafit Nyomda*, 51 p. képpel. (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Tanulmányok, 10.)
- ¹¹ Az 5/1957. sz. bejegyzés a Kossuth Gimnázium 1956/57. évi Anyakönyvében olvasható a 30. sorszám alatt és 1957. július 14-i keltezéssel, Horváth Sándor igazgató aláírásával.
- ¹² Hagyományteremtő cigány fiatalok Vásárosnaményban. *Új Beregi Élet*, 2014. február/március. 8.
- ¹³ Eörsi László (2010): *A Thököly úti csoport, 1956.* *Beszélő*, 2010. július/augusztus. 15. évf. 7. sz.
- ¹⁴ A kiskunmajsai események: http://www.dozsa-kkmsa.sulinet.hu/oasis-cd/kiskunmajsai_tortenete/f.1.3.7.html (Letöltés: 2016.06.02.)
- ¹⁵ Eörsi László: *Fehér Nándor – Oral History Archiv.* 1995.
- ¹⁶ Eörsi László (2014): *Soroksár, 1956.* Tancsics Mihály Művelődési Ház, Soroksár
- ¹⁷ Cziffra György (2015): *Ágyúk és virágok.* 209-210. *Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó*, Budapest.
- ¹⁸ Részletesen: Kahler Frigyes szerk. (1994): *Sortűzek – 1956 I-II.* (Sortűzek – megtorlás – menekülés 1956-1957) *Antológia Kiadó.*
- ¹⁹ Végh Ferenc közlése.

A Nemzetiségi Ombudsmanhelyettes közleménye a Raoul Wallenberg Emléknapi alkalmából

1989 óta minden évben október 5-én megemlékezünk Raoul Wallenbergről, az embermentőről, a második világháború egyik hősről, aki igazi példakép a következő generációk számára. De hogyan is történhetett, hogy egy jómódú bankárcsaládból származó, diplomáciai tapasztalatokkal nem rendelkező és a humanitárius kérdések iránt korábban érdeklődést nem mutató svéd fiatalember alig néhány hónap alatt a magyarországi és európai embermentés szimbolikus alakjává vált?

Raoul Wallenberg 1944 júliusában érkezett Magyarországra svéd követségi titkárként és szinte azonnal bekapcsolódott abba az embermentő munkába, amely a zsidó lakosság haláltáborokba történő deportálása miatt indult el, a Budapesten működő külföldi – elsősorban a svéd, svájci, spanyol, portugál és vatikáni – követségek és a Vöröskereszt által kibocsátott és átmeneti védeltséget biztosító igazolások, menlevelek, vízumok és útlevelék révén, valamint úgynevezett „védett házak” létesítésével. Wallenberg már augusztusban 4500 védőútlevelet állított ki, amelyeket családi okmányként fogadtatott el a magyar hatóságokkal, így minden egyes dokumentummal több életet mentett meg. A front közeledése és a nyilas hatalomátvétel következtében gyorsan romló helyzetben mutatkozott meg igazán hihetetlen szervezőképessége és elhivatottsága arra, hogy a reménytelennek tűnő körülmények között is a lehető legtöbb ember számára teremtsen meg a megmenekülés reményét. Gyorsan sikerült hatékony együttműködést kialakítania a Vöröskereszttel, a semleges országok diplomatáival és a magyar ember-

mentőkkel. Alig néhány hónapos tevékenysége alatt több tízezer életet óvott meg. A sors tragédiája, hogy ő maga nem érthette meg sem a háború végét, sem embermentő munkájának elismerését: 1945 januárjában a Budapestet elfoglaló szovjet csapatok fogták el és a Szovjetunióba hurcolták, ahol máig tisztázatlan időpontban és körülmények között vesztette életét. Helytállásáért 1963-ban megkapta az izraeli Jad Vasem intézettől a „Világ Igaza” címet.

Ezen a napon nem feledhetjük azt sem, hogy bár Raoul Wallenberg vált a vészorszakbeli embermentés ikonikus alakjává, 1944-ben ember tudott maradni az embertelenségben és saját életét kockáztatva mentette mások életét Per Anger és Lars Berg svéd diplomata, Carl Lutz és Friedrich Born svájci diplomata, Angelo Rotta pápai nuncius, Angel Sans Briz és Giorgio Perlasca spanyol diplomata, Apor Vilmos vértanú püspök, Salkaházi Sára nővér – akit a nyilasok gyilkoltak meg - és sokan mások.

Kiemelten fontosnak tartom, hogy a holokauszt áldozataira való emlékezéssel, az emberi helytállás példáinak felmutatásával és az események emberi jogi megközelítésű oktatásával a fiatalabb generációknak olyan értékrendet közvetítsünk, amelyben központi szerepet játszik a tolerancia, az alapvető jogok és a demokratikus értékek tisztelete. Feladatunk megerősíteni a felnövő generációk elköteleződését az említett értékek iránt azért, hogy soha ne ismétlődhessenek meg a második világháború embertelen és tragikus eseményei.

**Szalayné Sándor Erzsébet Prof. HC
egyetemi tanár, ombudsmanhelyettes**